

ЭНГСИЭЛИИ

• Нам улууһун хаһыата • 1935 сыл алтынны 5 күнүгэр төрүттэммитэ •

2000 с.

Бэс ыйын

20

күнэ

оптуоруньук

№ 69 (8759)

САМААН САЙЫНЫНАН, УЛУУ ЫҤЫАБЫНАН, УЛУУСПУТ ДЬОНО!

И. СИВЦЕВ коллажа

Саха кинитэ сүргэтэ көтөбүллэр, санаата күүһүрэр, саргыта салҕанар сырдык, сылаас күннэрэ үүннүлэр. Сахабыт сириг кизин кизилитигэр, кэтит таһаатыгар сир-сир айыы ыһах ыһар кэрэ кэмнэрэ кэллилэр. Бу үүммүт кэрэ-бэлиэ күнүнэн — ЫҤЫАБЫНАН — эһигини барыгытын эвэрдэли-ибит!

Быйылгы ыһахпыт үйэлэр алтыһыларыгар, Улуу Кыайы 55, Олонхо сылларыгар ытылларынан историческай уратылаах. Онон ыһахпыт тыла-өһө, сыла-соруга, көрө-нара бу улууканнаах событиеларга сөп түбэһиниэриллиэхтэрэ, сахабыт норуотун төрүт культуратын үтүө үгэстэригэр олобуруохтара, сахалыы танас-сап, иһит-хомуос, ас-үөл баһыйыа, сизэр-туом тутуһуллуо. Ити барыта дьон-сэргэ сүргэтин көтөбүө, санаатын түмүө диэн эрэнибит.

Ыһах истинг илгэтиттэн итиллэн, күүс-уох ылан дьылы быһаарар былдыһыктаах күннэргэ күүрээниэхтик турунуохпут, от, хомуур үлэлэрин, үрүг илгэни дэбилиитини, эти элбэтиини кыайа-хото тутуохпут.

Ыһаһынан, күндү биэр дойдулаахтарбыт! Хас биирдиигитигэр дьол-соргу тосхойдун, саргы-дьаалы салаалыһыны!

Улуус дьаһалтата

ЫТЫКТАБЫЛЛААХ НАМ УЛУУБҮН ОЛОХТООХТОРО!

Саха дьоно былдьыгы дьыл мындааттытан илдэ кэлбит бэйэбит кэрэ, өйгө-санаага хаалар, үлэ күүрээнигэр угуйар, кэлэр дьылга күүс уган угуттуур, ис сүрэхтэн үөрэр-көтөр ыһах ыһар күннэригэр үүннүлэр. Намыт дьонун-сэргэтин кэлэр XXI үйэни көрсөр, Улуу Кыайы 55 сылын бэлиэтиир саамаан сайын ыһаһынан нөрүөн-нөргүйэн эвэрдэлибит. Кэлэр үйэ Нам сиригэр кэскиллэннин, оннун булбут олохтоннун. Нэһилиэкпит, улууспут, Саха сирэ барыта биэр сомоҕо күүс буолан сайдар диэки саргыланньыт!

«Саха сириг конгреһа»
РОПТ Нам улуһуннаабы
салаата

ҮБҮЛҮӨЙДЭЭХ ЫҤЫАХТАР

1990 сыл бэс ыйын 23-24 күннэрэ.

Улуус киинин культуратын уонна сынньалантын пааркатыгар Улуу Кыайы 45, оройуон тэриллитэ 60 сылларыгар аналлаах ыһахха сахалар былдьыгы үгэстэригэр нэһиликтэринэн күрэх ытыгылына. Онон сахалыы көстүүмнэри көрүү конкурса, оройуон уус-уран самодеятельноһун фестивалын кыайылаахтарын концерта, оһуохай, айар коллективтар концерта ытыгылынылар.

1995 с. бэс ыйын 20-21 күннэрэ.

Улуу Кыайы 50 сыллаах юбилейгар аналлаах Кыайы ыһаһын парадьгар сэрин ветераннара үс орден кавалера И.Н. Иванов, икки орденнаах сэрин инбэлиитэ Г.И. Местников, бойбуой орден кавалера Н.Я. Колесов (Нам с.), үс орденнаах В.В. Замятин (II Хом.), икки орденнаах сэрин инбэлиитэ В.В. Ядреев (Үөдэй) о.д.а. кытынылар.

1997 с. бэс ыйын 21 күнэ.

М.К. Аммосов 100 сааһыгар аналлаах ыһахха М.К. Аммосов болуоссатыгар пааматынньыкка венктары, сибэккилэри уурдулар. «Энгиэли хочотугар» театризованнай-фольклорнай көрүү, «Аммосов туһунан» көлүөнэлэр эстафеталара, өбүгэлэр ооньуулар, Намтан төрүттээх хуудожниктар быыстапкалара о.д.а. дьаһаллар ытыгылынылар.

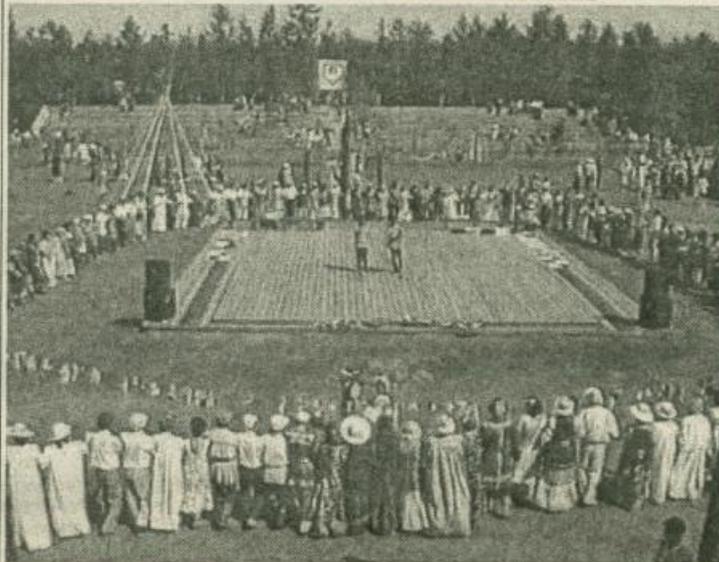
1999 с. бэс ыйын 21 күнэ.

Улуус тэриллитэ 200 сылыгар аналлаах үрүг тунах ыһаһар РФ куттал суох буолуутун сэбиэтин секретара В.В. Путин, СР Президентэ М.Е. Николаев, СР правительствотун председателэ В.М. Власов, СР Япония бэрэстэбиитэлэ Н.А. Барамыгин, Ил Түмэн депутаттара, Япония делегацията ыалдьыттаатылар.

УЛУУ КЫАЙЫ 55 СЫЛЫН, ҮЙЭЛЭР КИРБИИЛЭРИН «УЛАХАН ТҮҤҮЛГЭ» ЫҤЫАХТАРЫН ПРОГРАММАТА

Буолар сирэ: культура уонна сынньалан паарката

Буолар күнэ: бэс ыйын 20-21 күннэрэ

БЭС ҮЙҮН 20 КҮНЭ - ЫҤЫАХ БАСТАКЫ КҮНЭ

- 11 ч. - Ыһах үөрүүлээх аһыллыта-алгыһа
- 11 ч. 45 м. - Улуу Кыайы 55 сылыгар аналлаах театризованнай представление
- 13 ч. - Дьизэргэтэринэн, үлэ коллективтарынан түһүлгэлэр
- 14 ч. - Омоҕой ооньуулар - культура уонна сынньалан пааркатын стадиона
- 14 ч. - «С.А. Зверев - Кыыл Уола - улуу тойуксут» тойуксуттар улуустаагы күрэхтэрэ - күөх театр
- 14 ч. - Оһуохай күрэхтин аһыллыта - сэргэлээх кырдал
- 18 ч. - Ат сүүрдүүтэ - Хамаһатта нэһилиэгин ипподрома
- 20 ч. - «Үгкүүлүөх, эргийиэх, далбаарыах» аҕа саастаах дьонго үгкүү кизһэтэ - М. Аммосов аатынан болуоссат
- 20 ч. - С. Зверев-Кыыл Уола 100 сааһыгар аналлаах олонго кизһэтэ (күрэх) - ветераннар балаһаннара
- 23 ч. - «Үрүг түүн абылана» - культура уонна сынньалан пааркатын стадиона

БЭС ҮЙҮН 21 КҮНЭ - ЫҤЫАХ ИККИС КҮНЭ

- 10 ч. - Оһуохай күрэхтин салгыта - сэргэлээх кырдал
- 11 ч. - «Ойор-тэбэр оҕо сааһым» оҕо, спорт, олонго сылынан оҕо-аймах үөрүүлээх түһүлгэтэ - культура уонна сынньалан пааркатын стадиона
- 13 ч. - Дьизэргэн, уруу-аймах түһүлгэлэрэ - арҕа кырдал
- 14 ч. - Оһуохай күрэхтин түмүгэ - сэргэлээх кырдал
- 14 ч. - Саха таһаһыгар улуустаагы конкурс - культура уонна сынньалан пааркатын стадиона
- 14 ч. - «Үрүг тунах ыһах» улуус уус-уран самодеятельноһун концерта - культура уонна сынньалан пааркатын стадиона
- 20 ч. - «Сулустар аллеялар» эстраднай шоу-концерт - паркарка стадиона
- 21 ч. 30 м. - ыһах сабыллыта
- 22 ч. - «Энгиэли хочото үгкүүлүүр» сынньалан түүнэ - М. Аммосов аатынан болуоссат

Ыһаһы тэрийэр комиссия

Хаһыат аныгыскы нүөмэрэ
бэс ыйын 24 күнүгэр таһсар.

Чугдаарар чуорааннар

САҢА ПРЕДМЕТИ
ҮӨРЭТЭБИТ

Таллан Бүрэ аатынан Бөтүг орто оскуолатыгар «дизайн» диэн предмети киллэрэн үөрэпиттэрэ икки сүл буолла. Бу сүрдээх интэриэһинэй, сонун, оҕону толкуйдуурга, айан үлэлииргэ үөрэтэр, хас да предмети холбоон дьарыктыыр, сайыннарар предмет. Үөрэх программатыгар саҥа кириэн иһэр «Технология» предмет салаата. Бу программанан оҕо үлэ, черчение, изо уроктарыгар холбоон, биер проектной үлэ оҕоруохтаах уонна ону көмүскүөхтээх. Биһиги оскуолабыт оҕолоро иллэрээ сүл улуустааҕы үөрэх прикладной оҕоһуктарын быыстапкатыгар аан бастаан проектной үлэ оҕорон туруорбуттара. Ол кэнниттэн улуустааҕы үлэрэ үөрэти предмети олимпиадагыгар проектной үлэ көмүскэбиттэрэ уонна үгүс мөккүөрү суох 1-кы миэстэни ылбыттара.

Быһылгы үөрэх дьылыгар оскуола үөрэнээччилэрэ 8-11 кыл дьылы бары проектной үлэ оҕордулар. Бу оҕоһуллубут үлэ проектной дизайн-паапкалаах, стендовой планшеттаах буолар. Дизайн-паапкатыгар эскизтэрэ, маньык оҕоһуктар историялара, араас варианнара, идеялара, ханьык матырыйаалтан оҕоһуллубута, ол матырыйаал структурата, экономическай расчёттара, киһиэхэ туһата, сыаната араас аарыылар, суоттаһынар, чертёжтар, көрдөөһүннэр о.д.а. бука барыта түмүллэр.

Ыам ыйын 30 күнүгэр оскуолаҕа «День защиты проектов» ыгытылынна. Барыта 37 бырайыак оҕоһуллубуттунан 14-дүн анал комиссия иннигэр көмүскэтилэр. Комиссияҕа үөрэтэр учууталлара Стручков Ф.С., Лукин И.Б., оскуола директора Михайлов П.Р. кирибиттэрин таһынан Намнаҕы педагогическай училище преподавателлэрэ Татарина Д.М., Омина Т.И. кытыннылар. Манна дараҥан этгэххэ НПУ бу оскуоланы экспериментальной площадка оҕостон, студенттар пед. практикаларын бараллар. Бырайыак көмүскэлин күнүгэр студенттар кыттыһыны ыллылар, бэйэлэрин оҕоһуктарын, проектной паапкаларын, стендэлэрин илдэ кэлэн улахан быыстапканы тэрийдилэр.

Бырайыактар үгүстэрэ «б» сыанаҕа көмүскэнилэр, үөрэнээччилэр үлэлэрэ уратыларын, оҕоһуллубута аккуратайынан, идеялара интэриэһинэйдэринэн мустубут дьону сөхтөрдүлэр. 11 кыл үөрэнээччилэрэ Струčkова Тая тикпит суумката, Куданов Федя сахалы оһуордаах табуретка, Суздалова Августа кур суумката, Суздалов Кеша атахтаах чорооно, 10 кыл үөрэнээччилэрэ Оконешников Олег ооньуур массынаҕа көлүөһэтин оҕорор пресс-формата, Бочкарев Сеня спортивная тренажера, Лукин Тима истиэнэҕэ ыйанар чыһага оҕорбут сахалы оһуордаах мас корпуна, Кайгародова Туяра подростковой хоһун кумааһынан оҕоһуллубут макета, 9 кыл үөрэнээччилэрэ араас формалаах, араас матырыйааллаах футлярдара, коробкалара көрдөрүлүнүлэр.

Оҕолор комиссия иннигэр иннигэ суох кэпсииллэрэ, оҕоһуктарын көрдөрөөлөрө, стендовой бырайыактарынан туһанаалара, сирдэтэллэрэ, ыйытыыларга сөптөөхтүк эппиэттэһэллэрэ хайҕанын хайҕанна, кинилэр өр үлэспиттэрин, элбэх литератураны ханыспыттарын, аахпыттарын-үөрэпиттэрин туоһулаата.

Бүтэһигэр НПУ преподавателэ Татарина Дарья Михайловна оҕолор үлэлэрин ырытап, сыаналаан, хайҕан туран, бэйэлэрэ аҕалыт анал бириистэрин 2 оҕо туттарда. Бириискэ тиэстилэр 10 кыл үөрэнээччигэ Бочкарев Сеня (спорт. тренажер бырайыага) уонна 8 кыл үөрэнээччигэ Попов Коля (сэлэпиискэ-угольник бырайыага).

Бу үлэни ылыһыан туран оскуола биер кизин туттар учуутала Саха Республикатын үөрэҕиритин туйгуна үрдүкү категориялаах маастар-педагог Стручков Федот Семенович үлэлээр. Дизайн предмети үөрэтигэ анал программа оҕорон улуустааҕы үөрэҕирити управлениетын экспертнэй комиссиятыгар ситиһиллээхтик көмүскээтэ, улууска, республикаҕа ытыллыбыт семинардарга, педчтениеҕа дакылаатын ааҕан, бэйэтин опытын тарҕатар.

Л.В. МИХАЙЛОВА,
МО салайааччыта

Өбүгэт үгэһин умнума

УУСТАРЫНАН ААТЫРАР САХАМ СИРЭ

Саргылаах Сахабыт сирэ уустарынан аатырыан аатырар. Дьоллоох Дьокуускай куоракка Өксөкүлээх Өлөксөй аата дьэндэйэр дьыбарыаһыгар болдьообут курдук түмсэр, санаа атастатар, тобурууһар буолбуппут балаҕа буолла. «Уус» айар Союзтанан - салайааччыбытынан дьоһунманы, кизин-дириг билиилээх, талба талааннаах аан дойдутааҕы хомус музейнн директорун Семен Викторович Иванову, эппиэттээх үлэһитиннн «Симээн» галерея директорун, Далбар Хотуну Яна Викторовна Игнатьеваны талынан үлэбит-хамнаспыт биһирээн, кэнээн, диригээн Саха сирин Уһанааһын Палатата, председатель - Саха саарына Александр Николаевич Гоголев - Сатал уус, олук буолбуппут үөрүүлээх суол. Үөрүүтүн үөрүү! Өр күүспүт анал «Уус» хаһыаптыт «Туймаада саҕа-

та» общественной хаһыакка бэчээттэнэн таһыста. Онон уран тарбахтар санаабытын үлэстэр, үлэбитин сырдатар, баай ис хоһоонноох хаһыаттамыппытынан Эңсиэли хочобут уустарын эҕэрдэлээн туран хаһыаттан ыстатыйалары, сонуннары бэчээккэ таһаартара туруом диэн эрэннэрэбин.

П.И. ПРОКОПЬЕВА-СТРУЧКОВА,
Намнааҕы педучилище преподавателэ, «Мындыр» айар түмсүү салайааччыта,
Саха сирин Уһанааһын Палататын Нам улууһунааҕы филиалын директора

Хаартыскаҕа: Нам улууһун уустара

«УУС» ХАҢЫАТ КҮН СИРИН КӨРДӨ

Ама, былыт буолан устубут былыргы көмнөр улуу уустарын сүдү күлүктэрэ үөһэ дойдуттан билигин биһиги олохпун оҕулуу оҕорон, кинилэр ийдэриилээх идэлэрин, айдарыылаах сатабылларын утумнаабыт, туйахтарын суолун сонордообут, кинилэргэ тэгнээхтэр суохтар диэхтэрэ дуо?

Саха сирин саарынара, дэгиттэр дьобурдаахтара, улуу уустара биһиги ортобугуттар билигин да бааллар. Саха киһитин ыйүүнн, күн тахсар сириттэн, илигини улуустартан саҕалаатахха, ааттыыр-айхаллыыр буоллаахха кинилэр бу бааллар.

— Талах курдаах Таатта уолаттара, ытык-мааны киһибит Мандар Уус, маһы, талаҕы хаам-

тарбыт Эрнст Алексеев, кинилэр доҕотторо, биер санаалаахтара Афанасий Лопатин, Федор Чярин, Вячеслав Кулачиков, Виктор Протопопов, кинилэри кытта үлэлиир Анна Мандарова;

— Чурапчы чулуу уустара Ким Колесов, Виктор Игнатьев, Степан Дьяковская;

— Аммантан муосчуттар Зинаида Лазарева, Ксенофонт Голиков, туйдуйт Чабыйда Уус;

— Мэгэттэн дэгиттэр Афанасий Бродников, Реворий Зыков, Михаил Попов, Анна Скрябина;

— Уус-Алдантан Григорий Портнягин, Гавриил Петухов, Дмитрий Сяцев;

— Хангалас ааттаахтара Павел Гермогенов, Иван Монастырев, Николай Илларионов, Александр

Никифоров, Василий Осипов; — Намтан Прасковья Струčkова, Иннокентий Готовцев;

— Ус Булүү кизин туттар дьоно Степанида Борисова, Уйулда Ердашева, Фекла Иванова;

— Улуу Туймаадаҕа олохтоох уустар Елена Аммосова, Анна Николаева, Анна Волкова, Елизавета Протопопова, Мария Потапова, Анна Платонова, Мария Ноговицына, Полина Семенова, Светлана Петрова, Галина Маркова, Антонина Христофорова, Николай Шаранов, Георгий Родионов, Силис Сэмэн, Егор Саввин, Владимир Капустин, Анатолий, Алексей Гоголевтар, Никита Наумов, Лука Егоров, Иван Захаров, Николай Ефремов, Сайхан Доржиев, Сергей Колодезников, Михаил Яковлев,

Гаврил Шадрин, Александр Колосов.

Кинилэр ааттара Саха сирин бары уһугар биллэр, ытыктанар. Бэйэлэрин олохторунан улахан таһаарыылаах үлэлэринэн, кырдык дараны, улуу уус дэтиэхтэрин дэтэллэр, ааттаныахтарын ааттаталлар.

Эһиги биер буолангыт биһиги хамсааһыммыт күүстээх, инникилээх, саха омок санаатын тардар, биһирэбилин ылар.

Эһигини кытта биергэ үлэлиирбинэн кизин туттабын.

Уустар хаһыаттара - «Уус» күн сирин көрбүтүгэр эҕэрдэлибин!

Сатал Уус

КЭРЭНИ ӨЙДҮҮРГЭ, КЭРЭНИ АЙАРГА ҮӨРЭТЭЛЛЭР

Саха сирин материалнай культуратын сүрүн туттааччылара - саха уустара үйэ кирибитигэр тэтимнэрин ыһыктыбакка, өбүгэлэрин кытта ситимнэрин быспакка бэйэлэрин сындыланнаах үлэлэринэн төрөөбүт сирдэрэ чэчири сайдарын туһугар күүстэрин-охтарын, дьобурдарын харыстаабакка биэрэллэр.

Саха сиригэр аатырбыт уустар оҕоһуктара дойдуларыгар эрэ буолбакка, Россия араас мунуктарыгар, атын дойдуларга улахан биһирэбили ылаллар, Саха сирин аатырдаллар. Кинилэр уран илиилэринэн оҕорбут чороонноро, этигэн хомустара, сэргэлэрэ биһиги дойдубут өйдөбүнньүк бэлиэлэрэ буолаллар. Баай ис хоһоонноох айымньылар эдэр көлүөнэни кэрээ тардыһарга, кэрэни өйдүүргэ, кэрэни айарга үөрэтэллэр.

Былыргыттан саха омука уустар киһи-аймах ытыктыыр бас-көс дьонноро буолаллара. Онук сыһыан биһиги күммүтүгэр дылы уларыбакка сылдыр. Нэһиликтэргэ, улуустарга уус киһи тыла-өһө ытыктанар, толорулар. Биһиги кизин туттар дьоммут - саха уустара, эһигини санаабытын үлэстэр, инникитин түстэнэр, кэнникитин көрүнэр сирдэммикигинэн - туспа хаһыаттамыккытынан эҕэрдэлибин уонна кини, эһиги айдарыылаах үлэбитигэр улахан көмөнү эрэ оҕоруоҕа дии саныбын.

Андрей БОРИСОВ,
Саха Республикатын культуратын министрэ

РЕДАКЦИЯ ПОЧТАТЫТТАН

АНАЛЛААХ
ҮЛЭНИТ НААДА

Партизанга Семен Никонович Стручков тэрийбит музейа бизэс отделлаах. Нэһилиэк олохун диригин сирдатар-кэпсиир, дьон болҕомтотун тардар. Ол гынан баран көрөр-харайар, хамнастаах үлэһитэ суоҕуттан ыччаты патриотическай, төрөөбүт дойдуну таптыыр тыһынгача иитигэ кыаһын ырааһынан ситэ туһаммат. Музейга общественной ноборуусканан педагогическай үлэ ветерана Мария Павловна Турантаева сүрэгин баҕатынан үлэлиир.

Бу баай экспонаттаах, үтүө сыаллаах музей кыаһын толору туһанар туһугар хамнастаах, эппиэттээх үлэһити тутуохха. Маны

культура отдела быһаарыан сөп курдук.

М. Федорова,
Партизаннааҕы киһинэ сыһыанаммыттар ааттарыттан

ЫАЛДЫТТАРЫБЫТ

Нам бастакы нүөмэрдээх орто оскуолатыгар Ковальскайдар дьиз кэргэттэрэ ыалдыттан, дуоһуйа сыһынанан, көрбөтөхтөрүн көрөн, истибэтэхтэрин истэн бардылар.

Варвара Николаевна уонна Адам Станислав Болеславович 1992 сылга Дьокуускайа холбоспуттар. Варвара Бүлүүттэн төрүттээх. Оттон Адам Польша киһитэ. 1994 сылга дьиз кэргэнгэ кыыс оҕо төрөөбүт. Хаарчаана диэн ааттаах. Алта омок тыһынан ааҕар.

Сахалы дьесадакка сылдыр.

Варвара Николаевна М. К. Аммосов аатынан Саха Государственнай университетин физико-математическай факультетыгар үлэлиир. Адам Станислав Болеславович — связист уонна СГУ-га кэтэхтэн үөрэнэр. Европа диэки сири-дойдуну көрөн кэлбиттэр. Айылҕаҕа сылдыбалларын олус сөбүлүүллэр. Адам сахалы билэр.

Эбиэт кэнниттэн ыалдыттар кырдыаҕастар балаҕаннарыгар сылдыан улуспут ветераннарын айар быыстапкаларын көрөн олус астынылар. Балаҕан санаабын Василий Алексеевич Колесов ыалдыттарытын уонна биһигини истинник көрүстэ.

Биһиги бу маньык интэриэһинэй омок дойдун дьоннорун кытта инникитин да элбэх көрсүһүлэри баҕарабыт.

Оля КРИВОШАПКИНА,
б «б» кылаас үөрэнээччигэ

эрэлэ кини-ни хаххала-абыта, кини-э х э көмөлөспүтэ. Кини кэргэ-ни и н и н , оворолорунун оворбут дьи-этигэр сово-товун оло-ворун. Барах-сан ыарахан дьин чарый-бакка, сово-то х с у й у мунгун бил-лэрбэт буола сатаан эр үтүө санаа-лаах киһи В а р в а р а Дмитриевна. Кини ол ту-һунан кыла-рыйан турар кырдыгы субу курдук этэр. Исайы с о h ч у с ү т э р б и т ы а р күнүм тирээбитэ, ону ол дьэ-б э к к э о б о л о р б у н дьон оворор кытаанах со-рук ылы-нан... оло-робун».

Билигин кини урук-кутун кытта

га үөрөспүтэ. Итинтэн ыла Варя онно-манна бардагына саатын сүгэ сылдыар идэлэммитэ. Кыра сааһыттан нэһилиэгэр сыгыты, чо-буо буолан улахан көмөлөөх этэ. Хаһан эмэ кэлэр суругу, хаһыаты, дьаһалы, биллэрини мизэстэти-гэр тиздэн, биллэрэн иһэрэ. Онон дьаамсык үлэтин толорооччу бу-ола охсубута. Аты миинэ үөрүйэх, уһун айаны, сырыны да тулуй-ара. Ыраах-ыраах бытанан оло-вор ыаллар барыны билэ-көрө олоруохтарын дэлэлээх баарал-лара буолуо дуо? Оннук сибээһи сылгыһыттар, бостууктар эмиз тутуһаллара. Варя ити курдук куттаһа суоҕа, совоговун сылды-арга үөрүйэҕэ. Ол сырыларыгар барыта киниэхэ арыллан иһэр курдуга. Санаатыгар от-мас, көтөр-сүүрэр кинини араҥаччы-лыыра, ырыаллыыра. Ойуурга кыыл, көтөр, күөлгэ кус үөрэ ай-мамматах буолларына, ол аата ту-лата чуумпу, хайа да өттүттэн ханнык да куттал суоһаабат дьин сэрэйэрэ. Кини санаатын аралды-ытан оскуолаҕа үөрөспүт, истибит ырыаларын, тойуктарын уонна от-мас кэрэтин хоһуйан ылыны иһэр буолара. Саас от-мас хамса-аһына, көтөр-сүүрэр ырыата-тойуга бэйэтэ дьикти кэрэ музы-ка буолан кини кулгаарар куту-лара. Олох ураты поэзията дьин дьэ итинниги этэллэр.

Варя сэрби сылларыгар субай сүөһү бостуугунан анаммыта. Аҕата ону сөбүлээбэтэҕэ. Ыраах тэйиччи сытар учаастакка үлэни-тиийбэт, онон обургу оворор ула-хан дьону солбуйан үлэлииллэрэ. Сүөһүтүн маршрут быһыытынан уларытара, оттон үөн-көйүүр кэм-гэр уулаах тиз-бэскэ хаайара, түптэ буруота унаары ара, сөрүүн кизэ оргууй талбаа-рыһа устан сыһы-ыллара үчүгэй да буолара. Ол кур-дук үлэли сы-рыттарына издэн баһа туллан түһэн алдьархайы онор-бута. Оро киһи

этаптаан атаарыга кытыбыт өгөлөөх. Ол саҕана Булуу умнаһын диэки барааччылар Горнай улууһун сирин нөгүөлээн бараллар эбит. Ол дьону Таастаахтан «Икки күөлгэ» (Горнай сирэ) диэри тиздэллэр. Онтон салгыы Ыраах II Атамай си-ригэр тийэ Варя кыыс илдьэр уочарата кэлэр эбит. Быһа холуйан 8-9 көс сир. Аара ыал суох. Аттарын уоскута-уоскута үргүлдү айанны-ыллар. Икки эбэтэр үс атынан дьо-ну таһаллара. Уксугэр, сэривтэн араанна буолан төннөн иһээччилэр буолаллар. Итини кини байыаннай кэмнээри сорудах курдук санаан олус эппиэтинэстээхтик сыһыанна-һара. Төннөрүгэр аны Дьокуускай-дьыр дьону илдьэрэ. Эдэр кыыс оворо чаччы даҕаны түбүктөөх айан. Сылалаах уһун айантан дэлби то-гон, сылайан, аччыктаан дьэитин бэрт нэһилэ булаахтыыра. Ийэтэ Екатерина оҕом хайдах сылдьан кэ-лэр дьин ол кэтэһиитигэр, санаар-абылыгар түүнүн, күнүн ытыра. Аҕата Миитэрэй булчут, онон эти быспат этилэрэ. Айан дьоно аһаан абыранаахтыыллар да этэ. Дэлби сылайан, ыран, быстан кэлэллэрэ. Сөөлөн үчүгүйдик аһаан сынныанан салгыы бараллара. Сэниэ ылан, үөрөн-көтөн, сирэйдийин-харахты-ын мичилий сырдаан аттаналлара. Дьон махтала, абырдаллаах тыла-өһө өлбөт мэнэ уугутар тэннээх эбэт.

Сэри сыллара сут-кураан, издэн энгэрдээх этэ. Эти буһарта-ран, хооннуларыгар уктан өйүө гынаахтыыллара. Үс аты сойутан аһаты да, уулаты, көлүгү бары-та түбүктээх. Варя итини оччо-бач-ча таһаҕас онгостубакка бүтэрэн-оһорон иһэрэ. Кини сатабыллан, хорсун сырытын, эйэһин бэркэ сөҕөллөрө, хайрыллар. Аара ту-туллубакка эрэйэ суох бэркэ кэлли-бит дьин өрүкүнэһэллэрэ. Сыры-та табыллара, туран-олорон үлэни-тэ да олус, арааһа, бу кыыс буолбатах уол оҕо уһунааһа сылды-ар буолбат дуо, — дьин күүдэпчи-лэнэллэрэ.

Сыллар аһан испиттэрэ. Варва-ра Дмитриевна Салбанга кийит буолбутун сирбэтэҕэ. Олодун үчүгүйдик саҕалаабыта. Сымнаҕас майгылаах үлэһит кыһы сөбүлээ-биттэрэ. 1951 сыллаахха дойду сир-гэ көһөн киирбиттэрэ. Ленин ааты-нан колхоз бөһүөлгэ улахана, кали-итэ-барыта, үлэтэ үгүһэ алаас сиргэ бүтэн олорбут кинини кэрэх-спиттэ, умсугушту. Манна бири-гээдэҕэ сүөһү аһаппыта, сизмэ ыс-кылаатыгар үлэһэбит. Ити сылды-ан атаһынан сытан хаалбыта, кэлин дугуммат да буолуоталыыра. Көрдөрөр этэ, ону диагноһун сыһа туруораллара, балачча уһунук эмтэммитэ да туһаны ылбатаҕа. Ни-кольская биригээдэтигэр үлэли сылдьан фельдшеринэн биллилээх, дэтиттэр үчүгэй киһи Фома Петров үлэлирин истибитэ. Ол барахсан хайдахтаах да ырыһын харахтан сыһы ылбыты эмиитирэ, билэрэ. Кини авторитета үрдээбитэ. Оччо-лорго «Фомаҕа баран эмтэт», — дэ-һэллэрин мин эмиз истэрим. Варва-ра Дмитриевна тийбитигэр ыры-ытын ымпыктаан-чымпыктаан чинчийбит уонна: «Уңуох сэллигэ буолбуккун, куоракка киирэн эм-тэт», — диэбитэ, направление бизр-бита. Балдыааччы куорат балыһа-тыгар сылы эрэ кыайбат кэмгэ сып-пыта, үтүөрбүтэ. Үтүө уйаҕас тылынан кини туһунан ахтар.

Варвара Дмитриевна пенсияҕа тахсар диэри араас үлэни толор-бута. Кэлин 17 сыл устатыгар Хама-ҕата сельский сэбиэтигэр-техуэ-литинэн сылдьыбыта.

Кини баай ис хоһоонноох олоҕо эдэр ыччакка үчүгэй өттүнэн сабы-даллааҕа саарбаҕа суох. Үлэтигэр аккуратнай уонна толоругас буолан дьонго сөбүлэтэрэ. Үлэһэбит сыл-ларыгар киниэхэ бэриллибит хай-ҕал суруктар, бочуотнай грамота-лар кини остуолун кизгэтэллэр. Ааспыт өттүн эргитэ санаан көрдөүмэ барыта сырдык, ыраас. Варвара Дмитриевна уус-уран са-модельность активнай кыттыы-лааҕа.

От-мас суугунун тыаһын, көтөр-сүүрэр саҕатын үтү-үчүкү түһэрэн, үтүктэн хомуска оонньоон дьон-сүргэ хайҕалын, махталын ылбыт аҕай киһи. 1957, 1959 сылларга рес-публикаҕа ыччат фестивалыгар кыттыбыта. Жюри үрдүк сыаналы-бын ылбыта. Лауреат буолбута.

Үлэ, тыыл ветерана Колосова Варвара Дмитриевна ааспыт олодун аттаран өйүгэр сыһымдыы, сүөгэй үттээх хойуу чэин иһэ-иһэ тах-сар күнү айхалынан көрсөр.

Г.И. КРИВОШАПКИН.
Хамаҕатта

ЫРАЙ ДОЙДУТА - СОСНОВКА

Үөрэх бүтэн оворлорго каникул, учууталларга оопуска үөрүүдээх кэмнэрэ саҕаланналар. Урукку кэм эбитэ буоллар, үгүс учууталлар күүлэйдии, сынныана араас ку-рораттарга, курорттарга баралларын хайы-үйэҕэ быһаарбыт буолуо эти-лэр. Ону баара ол кэмнэрбит аны эргиллибэттии ааспыттар. Ол да буоллар, сындааһыннаах уһун кы-һыгы үлэ кэнниттэн доруобуйа-ны тупсаран эмтэнэр, сынныанар туһунан саныыр дьонго мин сүбэ-лизэм этэ: улахан ороскуота суох, чугас уонна киин куораттар аатыр-быт курорттарга итэҕэһэ суох хааччыллыылаах ырай дойдута биһиэхэ да баар эбит - ол Аллараа Бэстээххэ «Сосновка» дьин санато-рий-профилакторий.

Бу профилакторий 1996 сылла-ахха үлэҕэ киирбит. 50 мизэстэҕэ, 25 - профсоюз путевкатынан, 25 - ге-ронтология отделениета дьин со-циальной харалта тэрилтэтин пу-тевкатынан эмтиир, сынныатар эбит. Эмтиир ньыма арааһа - мас-саж хас да көрүгэ, электрофарез, электроуҕуу, араас ванналар, иннээн, лазер көмөтүнэн, Абала-ахтан аҕалылыбыт эмтээх бадара-анынан эмтээһин, тимс оңоруута, эмтээһинэ, протезтааһына. Бу этиллибит процедуралар (тиис протезтиитан уратылар) бары бос-хо эбиттэр. Профсоюз путевкаты-нан 18, геронтологияҕа 24 хонукта-ах сыһыалаҕ. Маны таһынан санато-рий бэс чагда быһыыгар турар буолан, араас маршруттардаах ха-аман эмтэни маршруттар баал-лар.

Нэдиэлэҕэ биридэ үлэлиир са-уналаах бассейн баар, бу биһиэхэ саха дьонугар улахан сонун уонна кэрэхсэллээх. Иккилии этээстээх икки уҕуулар корпусуоох, 1, 2, 4 ми-эстээх хостордоох, секциянан ыраас, сылаас уулаах душтаах, су-унар сир, туалат. Күнгэ түөртэ аһаталлар. Астара сүрдээх минь-игэс, тоҕоюу.

Ово площадката аһыллан бый-ыл үһүс сайын үлэли уһу. Оворлорго аналлаах тупсарай оңоһуулаах бэс мастан веранда-корпус тутуллубут. Манна үс сме-нанан 50-нуу ово доруобуйаларын көннөрө кэлээллэр күүтүллэр.

Бу санаторий кылаабынай вра-һа Тихонов Дмитрий Гаврильевич — профессор, медицинский наука доктор.

Санаторийга үксэ 40-70 сааста-ахтар эмтэнэллэр, ол да буоллар культурнай, спортивной програм-ма сүрдээх былааннаахтык ыһыллар. «Манньааттаах» комп-лекса, Суотту музейыгар экскур-сиялар, «Абалаах» санаторийыгар спортивной күрэхтэһиилээх, концертаах довордохуу бизчэрэ, санаторий бэйэтин иһигэр араас мероприятиелар, көрсүһүүлэр, ба-яныан үңкүүлэр ыһыллаллар. Маны илээн-саҕалаан ытыр үлэ-һиттэр Тая уонна Валя дьин сүрдээх ис киирбэх кыргыттар ба-аллар.

Мин кулун тутар 13-31 күннэ-ригэр үөрэҕири профсоюзун пу-тевкатынан сынныаным. Ол кэмгэ мелодистка Марфа Данилова уо-на сага үүнэн эрэр эстрада ырыа-һыта Айаан, СГУ культурология отделениетын гастрольнай бөлөвүн кондэра буолуулаа. «Абалаахха», «Манньааттаахха» сырыттыбыт. Нуораҕанаттан сынныана сытар улуу сэри кыттыылаах Стручков Прокопий Никифорович сэри кэм-игэр балтараа сыл устата немец-тэргэ билиэнтэ сылдыһытын кэп-сиир ахтыы кизэһэтэ, көрдөөх эста-феталар, күрэхтэһиилэр, ырыа бизчэрдэрэ буолуулар.

Профилакторийга библиотека-лаах эбит. Кинигэтин ахсаана эл-бээҕэ суох, ол иһин биһиги сезон сынныанааччылар субэлэһэн ба-ран, атаары бизчэригитэр 20-чэ сабыс-саҕа кинигэлэри атыллаһан бэлэхтэтибит.

Дьэ итинни ырай олохтоох эмтэнэр-сынныанар сир «Соснов-ка» баар эбит, онон күндү биир дой-дулаахтарбар субэлибин «Со-сновка» сынныана барыҥ. Кэмси-ниэххит суоҕа.

Е. НЕУСТРОЕВА,
пед. үлэ ветерана.
I Хомуस्ताах

Т У В У К Т Э Э Х О Л О Х С У О Л А

Очерк

Варвара Дмитриевна Колосова олодун туһунан соччо билбэт этим. Миигин ыңыран кэспээбитигэр, кырдык даҕаны, үчүгэй сиздэрэй хатыламат олохтоох, үлэһээх киһи эбит дьин өйдөөтүм. Горнай улууһа төрөөбүт Салбаммын кыт-та быысаһа сытар, икки ардылара баара суоҕа 20-22 км. Первэй Ата-майдар 1958 сыллаахха бүтэһик ыһахтарыгар Таастаах уонна Салбан ыччаттара бэрт үгүс буол-лан сылдыһыппыт. Ити кэмгэ Улуу сыһына сэргэх, үчүгэй бөһүөлөк баара, оскуола, маҕаһы-ын, медпуун үлэлииллэрэ. Салбан-нар тийгин быспака сылдыһа тураллара. Ол эрэри бу сири ыра-ах, чизэски сытар, суола-иһэ мөлтөх дьин атарахсытан, Маҕа-раска холбообуттара. Сүөһүтэ, ба-айа-дуола, дьоно көһөрүллүбүтэ. Сылгы эрэ базатынан хаалбыта.

Оттонор үчүгэй бэйлээх алаас-стар, үрэхтэр бырабыллан сытал-лар. Урукку өттүгэр дьон олоро сылдыһыт туһууларга эргэ өтөхтөр элээмэлэрэ, баҕаналар, сэргэлэр эрэ кубарыһа кууран, ха-тан тураллар.

Дьэ итинни ойдом, бүөмчү алааска Варвара Дмитриевна бэрт өрдөөбүтэ олоро сылдыһыта. Он-тон ыла лоп курдук үйэ аңара кэм ааста. 50 сыллаахыта кини ыһаах-ха бара сылдыһыта. Онон этэ дии эмиз кини саастыылааҕа Исай Протопопов ис киирбэх үчүгүйдэ-эн баҕайы кыһы таба көрөн сөбүлээбитэ. Сотору кинилэр ыал буолбуттара. Дьоллоох олово оло-буттара кэлэр көлөнэлэр тустар-ыгар. Или иһиллэриттэн сизтти-һэн үлэ-хамнас үллэр үөһүгэр өрүү баар буолбуттара. Ыл буолан олох олоруу муударай ис хоһоонун билбиттэрэ, иҥариммиттэрэ. Ил-лээхтик да олобуттара. Ол туһу-нан билигин 74 сааһыгар оворор үлэ, тыыл ветерана ситэрэн дьо-һуннаахтык сэхэриир. Варвара Дмитриевна тапталаах доворун оһолго 1981 сыллаахха сүтэрибитэ. Төһөлөөх үлүгэр курутууу, хо-молто, аймалдан, сүөм түһүү куус-пута буолуой? Алдьархай ааһнаан кэлбитин кизр үтэһин, олох туһу-гар мөккүһүү, сырдык эрэллинэн сарсынныны көрсүү — киһиэхэ эрэ барытыгар баар буолбат дьик-синнэриилээх күүстээх санаа түмүллүүтэ. Кырдыга да оннук. Кини олоххо эрэлэ, бар дьонугар

билсиниһиҥ. Умсугууулаах улу-уһун даҕаны туһугар үлэтэ, кыһам-һыта, хорсун быһыыта төрөөбүт дойдутун дьиннээхтик ис сүрүөтү-тэн ылынар патривоттар эрэ суол-лара. Кини үлэтэ - түбүктээх олох суола.

Варвара Дмитриевна тыа ыалыгар, сүөһү ииттэн, булдуна-н дьарыктанан оворор дьонго төрөөбүтэ. Түрбүөнэ-дарбаана суох олох сытыары-сымнаҕас, бүгүрү үлэһит дьон. Ово төрүү-төрүү эмп-томп да тийбэттэн 2-3 саастарыгар тийэ-тийэ өлөн испиттэрэ. Кыра Варя ово эрдэ-үит-тэн тулуурдаах, хорсун буола үөрэммитэ, илдиккэ сылдыра, туһа кинитэ буола улааппыта. Онон кыра сааһыттан үлэни билэн улааппыта.

Варя оскуолаҕа бара-кэлэ аты-нан сылдыра. Уончалаах ово ат са-мытыгар туран баран айанна-ра. Кини оскуолаҕа 4 сыл үөрэмми-тэ. Салгыы үөрэниһин усуллубуйа суоҕа мэхэйдээбитэ. Аҕата Миитэ-рэй колхоз 50-60 сылгытын эппи-тигэр ылбыта. Кыһын Варяны бэйэтин кытта илдьэ сылдыра. Кини онно көмөтө элбэх. Ойуурга сылдыар киһи таһаһын мас тыры-та-хайыта тардар, Варя аҕатын таһаһын абыраахтыыра. Уончалаах ово дьэ ис-тас үлэтин билэ охсу-бута. Ол саҕана билигин курдук дэлэй таһаһа сап суоҕа, барыта кэм-чи, татым даҕаны буолара. Сылгы, сүөһү учуота оңоһуллара. Ый айы ирдэбил оннук этэ. Хонуунан, ты-аан сылдьан үөнүргээбит сылгы-ны көрүү, экирээти, чөмөхтөөһүн, күөйөн аҕалыы бүһпэт түбүк буола-ра.

Аҕа дойдуну көмүскүүр сэри-и дуораана Горнай улууһун түбэти-гэр да тийэн кэлбитэ. Бу бүк сир этэ. Дьон санаатахтарын аайы бу-лан кэлбэт сирдэрэ. Бэрт бүөмчү, чуумпу дойдунан биллэрэ. Мутук тостон тас гынара, көтөр-сүүрэр майгына-сигилитэ хамсааһына, уларыһыта туохтан буоларын очотооҕута тыа сахата эндэһпэк-кэ билэрэ.

Быстах санааҕа оҕустаран, сэ-риигэ барартан куотунар дьон ону-оха-маньаха диэри бүтэр ордуула-ра бу эргинэ хара тыалар, туора-маары түһэр үрэхтэр, сыһылар буолбуттара. Миитэрэй ол бара-дьяаҕы барбыт күрүөйэхтэр кэли-эхтэрэ дьин кыһын саанан ытар-

көрөрүгэр дьэ дьулаан быһыы этэ. Сүөһүлэрэ үрүө-тараа сүүрбүтүгэр, тэһиригээбиттэр. «Эн алдьархайы онортордун дири-ди маҕыраһа, үөмөхтөһө түспүттэрэ. Туох буоллаҕай? Дьин сэрэхэдийэн ону-маны көрүтэлэ-эбитэ. Онтон көрө түспүтэ: ханас диэки, ойуур саҕатыгар сүөһүлэр өлө сыталлар. Эһэ арыс сүөһүнү сунһуларын, систерин быһыта охсон өлөртөөбүт. Куттаны бөһөнү куттанан, дьэитигэр ыты-ыты тийээхтээбит. Аҕата дэлби мөхпүт, «сууттуохта-ра, хаайыыга ытыахтара», — дьин дьыксиммит. Кыыс сууттам-матах, 14-15 саастаах кыыстан төлөтөр туһунан колхоз бырабы-лыанһыта, ревизионнай комис-сия дьаһаллара, уураахтара тах-сыбатаҕа. Ты адырҕа кыыла орто дойду дьонун, сокуонун би-лимтөөҕө биллэр. Варя онно-манна сылдьан эһэни көрөр. Күөлү эргийэн кус оҕолу, суғун-наан сии сылдыарын эбэтэр суол-тан чугас сытарын көрөр этэ. Бэр-кэ сэрэнэн дьыксинэ-дьыксинэ ааһыталыыра. Оччотооҕута кы-рыы сиргэ үчүгэй бэлэмнээх вете-ринарнай үлэһит суох буолан, үс кунана аттанан баран, сүөктэрэ иһэн өлүтэлээбиттэр. Варя эмиз кутталга киирбэхтээн ылар, сүрүгэ толугуруу мөхсөр. Мэкти-этигэр аанһа аһаабат, утуйбат да буолуоталыыр. Биригээдири Ни-колай Петров сүөһү өлүүтүн ааһын сөптүк толорон, ити түбэл-тэ эмиз хаалбыта. Кини сүөһү бо-стуугунан өссө икки сыл ананан үлэһэбитэ.

Варвара Дмитриевна санны-гар үгүс дьыл-хонук хаара түһэн аастара. Дьэитигэр совоговун да овордор, күнтэн иллэн буолбат. Дьэ ис-тас үлэтэ, сүөһү көрүүтэ, аһатыта, уулатыта, иһэр уу бэ-лэмэ барыта солбуһан кэлэ турар. Ити курдук түбүгүрэн, таһырдыа харана хаайдарына эрэ тохтоон, уоскуйар. Сайынны биздэмээтээх сирин оворлор, дьонноро оттуул-лар. Ол бэлэмнэммит ото сүөһүтүн айаҕар тийибэт, ол иһин тирбээҕэ сири булан дьонго най-мыга оттотор.

Кини оворон ааспыт урукку-тун сыта-тура өйүгэр сыһымды-ы, тилиннэрэр. Варвара Дмитри-евна 1945-46 сылларга сэрииттэн дьэилэригэр төннөн иһэр дьону

БӨТҮНҮМ

Көмүс күһүнү аймаан,
Туруйа үөрэ ааһарын
Бөтүмүттэн илдьит курдук,
Үөрэ көрөбүн ыраах сылдыан.

Ханна да тийер кэммер,
Эн бааргын миэхэ сүрөхпөр
Дууһаан күүскэ аймана,
Саныыр-актар Бөтүмгэ.

Өр буолан эргиллэн кэлэрин
Ыраахтан курдаттыы тартаран
Төрөөбүт көмүс уйабар,
Ыгырар-угуйар Бөтүмгэр.

Суугунуу көрсөллөр хатыннар,
Үөрэр курдуктар кэлэрбөр
Үөскээбит үрөүм үрдүгэр
Ахтылдан ырыатын кутарым.

Салгыһынын туспа буоллаһын,
Күөбүнэн чэлгийэр кырдалым,
Үөрэ-көтө кууһаһын,
Ахтылданнаах Бөтүмү!

1999 с.

Таптыбын үүнүлээх хочону,
Муоралы долгуйар бааһынабын,
Суугунуу аар тыаны,
Дьэдьэһини миннигэс салгыһын.

Сибэкки көбүрдээх хонууга,
Өвө-аймах ооньуур күйгүөрүн,
Кылгас сайын күөх быяангын,
Сомсор үлэһит дьонун.

Күөрэгэй ырыатын истэрбин,
Одуспут аһааһылар саһаһын
Түптэ өлгөм-күөх бурутун,
Сахам сирин кылгас сайыһын!

1999 с.

САХА БУОЛАРБЫНАН ЭБИТЭ ДУУ...

Чункуйа кырыарбыт тыабын,
Халыг хаар уллүйүт аһаһын
Саха буоларбынан эбитэ дуу,
Тапты-хайгы көрөбүн.

Халыг хаарга булт суолун
Олуһун умсугуя одуулуубун
Саха буоларбынан эбитэ дуу,
Итии хааным тэбэн кэлэр.
Кыһынгы хабараан тамныбын,
Дьүкээбил дыкти көстүүтүн
Саха буоларбынан эбитэ дуу,
Сүрөүм сылааһынан угуттаан,
Үгүс үйэлэри унуордаан,
Таптыбын хаардаах кыһыммын!

Үбэ-аһа да суох буоллар,
Үөрөн-көтөн үмүрүннээтэ,
Харчыта да суох буоллар,
Хааман-сиимэн халыһыда.

Ким мэйии, килэҕир сирэй,
Кириэн-тахсан сыыдамсыда,
Эйэрһэ-сайаһа элбээтэ,
Билиитэ-көрүүтэ сайынна.

Бэйэтэ ачык да буоллар,
Кураанах тылынан дьэллэмсийдэ
«Үлэтэ-хамнаһа» үксээтэ,
«Үбэ-аһа» аарыһынна.

Сарсыардата саргыланна бүгүн
Арыгы маһаһынын аттыгар
Көрүстэ ээ, кини манна
Үптээх-астаах атаһы!..

2000 с.

Буруйдааһын мин олохпор,
Бүдүрүйэр-бутулар күннэрбөр,
Ыраах да, чугас да дьоннорбун.

Олоғум суолун бэйэм тэлэн,
Үөрэр-көтөр кэмнэрим,
Ким да үтүгэт буолбатын.

Бэйэм эрэ илибэр олоғум,
Ыраахха айанныыр суолум,
Туоруур да, тохтуур да кэмим!

Өвө саастарым сүтэллэр,
Эмьник кулун сүррөрүни,
Эдэр күннэрим аһаллар,
Сүрөүм аһыя ыалдыарыны.

Мунчаарабын тохтуу түһэн,
Дьоһуннаады ситэ иликпиттэн
Сыллары кураанах аһаран,
Муна-төнэ сылдыарбыттан.

Сөвө, умсугуя аахпытым,
Аатырбыт поэт хоһоонун
Атын тылынан да буоллар,
Дууһабын күүскэ долгуппута.

«Олоғу сөһүргэстээн олоруох кэриэтин
Туран эрэн өлбүт ордук» -
Поэт эппит ити тыллара,
Олохпор миэхэ аргыс буолтара!

2000 с.

Мин акаары эһим,
көнөтүнэн өйдүүрүм,
Уодаһыннаах санаалары,
тулабар албын сирэйдэри.

Ол иһин буолуо сэни-силии көрөллөрө,
Саһата суох сылдыарбын
ордорор курдуктара.

Күһүнтэн көтөрдөр күрэнэллэрини,
Халыг хаар уулларыны,
Сааһыран истэим айым,
тэйэн, өйдөнөн эрдэбим...

Олоғу көрүөххэ баарынан,
Үрүгү-хараттан арааран.
Икки сирэй буолбакка,
Үтүөнү-мөкү дьэбэккэ!

2000 с.

БЫРАҤААЙ, ОСКУОЛА

Үөрэммит кылааспыт, быраһаай!
Олохпут паартабыт, быраһаай!
Олохпуттар суолбутун булуна
Оскуолаттан таһыстыбыт биһиги.

Үгүс сыллар ааһахтара
Үөр хаасты субуһан,
Сылтан сыл атыннаах буолуо,
Олоххо-саһаны, кэрэни арыһан.

Арай бириртэн хомойубун
Оонньообут өвө саастарбыт,
Үөрэммит үтүөкөн сылларбыт
Эргийэн кэлбэттэр биһиэхэ.

Эргийэн кэлбэттэр иккистээн,
Учуутал дуоскаға кэпсиирэ,
Чуораан чугдаарар тойуга,
Оскуола ыһыргырдээх олоғо!

1978 с., Танда

ЭЙИЭХЭ

Эйиэхэ аныбын,
Бастагы тапталбар,
Этэр тыл кэрэтин,
Эгэлгэ эйгэтин
Эйиэхэ анааммын ыллыбын.

Уран тыл нарынын,
Мин дууһам тойугун,
Сүрөүм үөрүүтүн
Совтох эйиэхэ этэбин,
Бастагы тапталым.

Ыл истиий, доғоруом,
Эйиэхэ ананан ылламмыт
Мин дууһам эйиэтин,
Мин санаам үөрүүтүн,
Сүрөүм тойугун.

1978 с., Танда

А.ЛУКИН.
Бөтүмгэ

ПЕНСИОННОЙ УПРАВЛЕНИЕ СОНУННАРА

Нам улууһун пенсионной управлениетыгар 2000 сыл муус устар 1 күнүн туругунан 777 страховоной усунуос төлөөччү учуокка турар. Ол иһиттэн 35 бюджетнай, 20 тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрэ, 322 бааһынай хаһаайыстыбалар, 271 биридиэлээн предприниматель уо. да. бааллар.

2000 сыл тохсунньу 1 күнүн туругунан тэрилтэлэр пенсионной фондаага иэстэрэ 23617 тыһ. солк. (23 мөлүйүөн алта сүүс уон сэттэ тыһыынча) эбит буоллаһына, 2000 сыл муус устар 1 күнүн туругунан бу иэс 23889 тыһыынча (сүүрбэ үс мөлүйүөн аһыс сүүс аһыс уон тодус тыһыынча) солкубайга тэҥнэстэ. Бу иэс сүрүннээн:

— бюджетнай тэрилтэлэр иэстэрэ — 6152 тыһ. солк.,
— тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрин иэстэрэ:

Ордук улахан иэстээхтэр:
МУНУЖКХ — 4064 тыһ. солк.,
ГУП «Модут» — 1669 тыһ. солк.,

ЦУБ — 1093 тыһ. солк.,
УУПС (почта) — 991 тыһ. солк.,
УПХ «Нам» — 936 тыһ. солк.,
Үөрэх управлениета — 976 тыһ. солк.,

Үөдэй дьаһалтата — 410 тыһ. солк.,
Хатын Арыы дьаһалтата — 692 тыһ. солк.,
СХПК «Үүнэр» — 434 тыһ. солк.,

Промкомбинат — 476 тыһ. солк.
Көстөрүн курдук, аһардас бу 10 тэрилтэ иэстэрэ холбоон (11741 тыһ. солк.) улуус тэрилтэлэрин пенсионной фондаага иэстэрин (23889 тыһ. солк.) 49%-нын ылар. Ол эбэтэр Нам улууһун пенсионердарын 3 ыйдаах пенсияларын бу тэрилтэлэр ситэ төлөөбөккө ололорлор.

2000 сыл 1 кварталын түмүгүнэн Нам улууһун пенсионердарын пенсиялара 9,5 мөл. солк. төлөммүт эбит буоллаһына, тэрилтэлэр страховоной усунуоһу төлөөһүннэрэ 8,9 мөл. солк. Бу төлөммүт пенсия 93,7%-нын ылар. Ол аата пенсия 6,3%-нын атын улуустар суоттарыгар дотация ылан ололорбут.

Манньк балаһаннаһаах олороммут республика үрдүнэн харчы хамсааһына мөлөөтөбүтү, бастагы учарат биһиги улуус пенсионердарын пенсияларын ылар графиктарын хойутатыхтарын сөп.

Страховоной усунуос кириитин мөлөөтүн биричинилэрэ:

1. Бюджетнай тэрилтэлэргэ дыҥынээх кэлбит хамнастан страховоной усунуоһу төлүүр туһунан Россия Президентин уурааға таһыстыгыр олоғуран, тэрилтэлэр эрдэ үөскээбит иэстэрэ кыайан төлөммөккө турар.

2. Тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрин 1996 сыллаахха уларытан тэрийии. Ол түмүгэр 1997 сыл тохсунньу 1 күнүгэр тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэригэр таһыстыгыт 5386 тыһ. солк. иэс бүгүгүн күнгэ дылы төлөммөккө турар. Балаһаннаһаттан таһар сыалтан 1998 сыл алтынньы 2 күнүгэр 1146 нүөмөрдээх «Тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрин иэстэрин реструктуризациялыр туһунан» РФ Правительствотын уурааға таһыстыгыт.

Манна олоғуран, пенсионной управление 25 хаһаайыстыбаны кытта уопсайа 4442,6 тыһ. солк. сууммалаах сөбүлэһингэ илии баттанан ололорбут. Ол тынан баран үгүс тэрилтэлэр, ол иһигэр урукку «Көбөкөн», «Хатын Арыы» КП-лар, «Никольская» ГУП курдук улахан иэстээх тэрилтэлэр баччаанга дылы иэстэрин бааһынай хаһаайыстыбаларга үллэрбэккэлэр, иэс төлөөһүнүн болдоғун уһа тыһыга сөбүлэһи түһэрибэттилер.

25 хаһаайыстыбаттан 21 хаһаайыстыба сөбүлэһи графикын толорбокко, сөбүлэһини көтүрүргэ күһалинибит. Бу күнүгэр 7 тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрэ бэс ыйын иһинэн иэстэрин төлүүргэ (дуоғабар усунуобуйатын толоруу) эбэһэтэлистебэ суруйаннар сөбүлэһи-дуоғабары көтүрүү от ыйын 1 күнүгэр дылы тохотулдуна. Онон интэриэстээх тэрилтэлэр кэлэн, Нам улууһун пенсионной управлениетыгар билсэргитигэр.

1998 сыл тохсунньу туттан сағалаан, пенсионной страховкалааһына биридиэлээн учуокка кирир сыалтан хас бириди үлэлиир саастаах улуус олохтообуттан барыта 10551 анкета толорторон (үлэлиир тэрилтэлэринэн, агеннарынан уонна тус бэйэлэринэн) ололорбут. Инникигин хас бириди киһи үлэһэбит хамнаһыттан пенсионной фондаага аһарыллар харчыта бэйэтин страховоной сибидиэтистебэтигэр баар нүөмэригэр муньуллан иһиэхтээх.

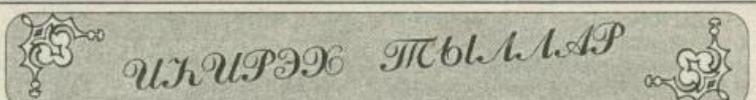
Ол нүөмэригэр хас бириди киһи төһө суумманы муньубутунан пенсияга таһарыгар пенсиятын кэмэйэ быһаарыллар. Бэс ыйын 1 күнүгэр дылы анкета толорбуттарга страховоной сибидиэ-

листибэлэрэ кэлэн, түгэтэ сылдыабыт. Страховоной сибидиэтистебэтигэр ылбакка хаалбыттар сибидиэтистебэлэрин бири сыл устата кэтэһиннэрэн баран, республиканский архивка ытыһылар. Онон бука баһаалыста, анкета толорбут дьоннор, страховоной сибидиэтистебэлэригитин пенсионной управлениеттан кэлэн ыларгытыгар көрдөһөбүт.

Тэрилтэ бухгалтердарын истилииргэр, 1999 сыл тохсунньу 1 күнүттэн сағалаан үлэлиир 1, 2, 3 группалаах инбэлииттэр пенсионной фондаага страховоной усунуос төлүүртэн босхолонолор, өскөтүн пенсияларын инбэлиидинэһинэн ылар түбэлтэлэригэр. Ол иһин тэрилтэ бухгалтердара үлэһиттэргит пенсияларын инбэлиидинэһинэн ылаалларын туоһулуур докумуоннары (ВТЭК ыспыраапката, пенсионной даһтабырыаннаһата) куопшуйалаан, пенсионной управлениета отчуоттуурга туттараргына муньан бэлэмнииргит наада. Бу льготанан биридиэлээн үлэһиттэр, ол эбэтэр предпринимателлэр эмиэ туһаналлар. Кинилэр эмиэ пенсионной управлениета докумуоннарын (инбэлиитинэн пенсия ыларын туоһулуур) куопшуйатын хомуйан сағалаан, отчуоттарыгар көрдөрөн, страховоной усунуос төлөөһүнүтэн босхолоноохтарына наада.

РФ Президентин 2000 сыл тохсунньу 29 күнүгэр 116 нүөмөрдээх Ыйааһын толорон үлэлэһэ ололорбут. Оньо этиллэриинэн тэрилтэлэр 2000 сыл тохсунньу 1 күнүн туругунан пенсия иэстэрин соғуу — өскөтүн страховоной усунуостарын толору төлөөн иһэр буоллаһтарына уонна пенсия 10%-нын (15, 20, 25%-нын) муус устар 1 күнүгэр (от ыйын 1 күнүгэр, алтынньы 1 күнүгэр, 2001 сыл тохсунньу 1 күнүгэр) төлөөбүт буоллаһтарына, тустааһынан 90%-на (85, 80, 70%-на) сотуллар. Ол курдук муус устар 1 күнүн туругунан 7 тэрилтэ — типография, быткомбинат, лесхоз, библиотека, «Нам» ТРК, улуус дьаһалтата, Бөтүмгэ дьаһалтата — усунуобуйа быһыытынан уопсайа 90353 солк. сууммалаах пенсиялар сотулдуна. Атын пени сотторор интэриэстээх тэрилтэлэр пенсионной управлениета кэлэн билсэргитигэр ыгырабыт.

Н. ПОТАПОВ,
пенсионной фонд кылаабынай болмуочунайа

Түбэ нэһилиэтин олохтообун, бизе өвө күн күбэй ийэтин ПЕСТРЯКОВА ПОЛИНА ГЕРАСИМОВНАНЫ үйэ аһардаах юбилейгынэн эбэр-дэлээн туран күндү ийэбитигэр истин махтал тылбытын тиэрдэбит, сырдык ыраас дьэһэлээх, итии хойуу чэйдээх үтүө-мааны ыал ийэтэ буоларгынан киэн туттабыт. Бағарабыт чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, уһун дьоллоох олоғу.

Кэргэниг, оғолорун, сизинэриг, Афанасьева, Лукиннар, Дьяковтар

БИЛЭРИИЭР РЕКЛАМА

Продается мягкая мебель, диван, напиток пр-во г. Благовещенск. Обращаться по телефону: с. Хамагатта, 26-3-11 звонить вечером.

1 Хомуस्ताахха баар дьэз көндөйүн атыһылыбыт. 8x8 уонна 4x4 котельнайдаах. Ыйытын 25-3-41, Винокуровтар.

Срочно продается 2-хкомнатная приватизированная квартира с центральным отоплением, газ, центр с. Намцы. Тел. 26-1-70.

Өвөлоох ынағы атыһылыбын. Тел. 21-6-97.

Считать не действительным утерянный аттестат А № 13779996, выданный Хатырской средней школой в 1997 г. на имя Куличкина Евгения Романовича.

Считать недействительным утерянный аттестат В 54767, выданный в 1987 г. 22 июня 1 Хомуस्ताх, на имя Яковлевой Марины Михайловны.

Языковой центр ЯГУ при факультете иностранных языков приглашает абитуриентов на краткосрочные подготовительные курсы по языкам (английский, немецкий, французский, русский, якутский) с 20 июня с.г. по адресу: Белинского 58, 410 каб. Контактный телефон: 25-06-59.

Дирекция языкового центра

Убаастыыр күндү бырааптыт Дьяконов Гаврил Афанасевич ыраханник ыалдан өлбүтүнэн кэргэнигэр, оболоругар, чугас дьонугар дириг кутурба- мытын тиэрдэбит. Уваровтар дьэз кэргэттэрэ
Күндү кэргэниг, аҕабыт, эбэбит Охлопков Тимофей Петрович бэс ыйын 16 күнүгэр уһун ырахан ыарыт- тан өлбүтүн бары аймахтарбытыгар, билэр дьонугар диригник курутууһун туран иһитин- нэрэбит. Кэргэнэ, оболоро, сизинэрэ
Убаастыыр быраатым, таайыт Хатырск нэһилиэтин олохтоо Охлопков Тимофей Петрович ырахан ыарыттан өлбүтүнэн кэргэнигэр, оболоругар дириг кутурбамытын тиэрдэ- бит. Модуттан эдийиэ Елизавета Петровна, оболоро, Тулаһтан Сивцевтар, Хамаҕаттан Сивцевтар
Хатырск нэһилиэтин олохтоох дьаһалта- та, ветеранарын сэбиэтэ үлэ, тыл ветера- на Охлопков Тимофей Петрович б.д. бэс ыйын 16 к. ырахан ыарыттан өлөн туорабытынан кэргэнигэр, оболоругар, си- зинэригэр, чугас аймахтарыгар дириг куту- рбанарын тиэрдэдилэр.
Улуу ветеранарын сэбиэтэ, социальнай харалта управлениета үлэ, тыл ветерана, Хатырск нэһилиэтин олохтоо Охлопков Тимофей Петрович ыраханник ыалдан өлбүтүнэн кэргэнигэр, оболоругар, сизинэригэр дириг кутурбанна- рын тиэрдэдилэр.
Улуу дьаһалтата, профкома биригэ үлэ- лиир коллегаларыгар Винокурова Ольга Ни- колаевна убаа Нам улууһун олохтоо ВИНОКУРОВ Николай Романович уһун ырахан ыарыттан ыалдан өлбүтүнэн дириг кутурбанарын тиэрдэдилэр.

РЕДАКТОР ОННУГАР И.Е. СИВЦЕВ
ОТДЕЛЛАР: информация, сурук, төрүт
культура — 21496; иллюстрация уонна
реклама (секретариат) — 21640;
бухгалтерия — 21332;
факс — 21332; «НАМ» ТРК — 21632;
редакционной издательской система — 21141

Тэрийэн таһаарааччылар: СР Правительствота, Нам улууһун дьаһалтата, редакция коллектива.
Маассабай информация средстволарын туһунан РФ Сокуоннарын тугуһууну хонтуруоллуур уон-
на регистрациялыр РФ бэчээккэ Госкомитетын СР региональной управлениетыгар регистрациялам-
мыт нүөмэрэ — Я 0085.
Сурукка ааккытын-суолгутун, үлэһитин, дьэһит аадырыһын чопчу ыйыг.
Автор этэрэ таһыат санаатынын мадды биэр буолбат.
“ЭНСИЭЛИ” - Нам улууһун хаһыата.
678380, Саха Республикаһа, Нам с., Октябрьскай уул. 1.
E-mail: editor62@sakha.ru

Талыһына уонна таһыһына “Энсизли”
хаһыат редакционной-издательской
систематыгар.
Хаһыат Дьокуускайга “Сахаполиграфиздат”
НИПК бэчээттэннэ, Орджоникидзе уул. 38.
Формата А3. Кэмэйэ 1,0 бэчээт. лийс.
Индекс — 54889. Тираһа — 2418
Бэчээккэ илии баттанна — 12:00 ч, 20.06.2000
Сакааһын №-рэ — 69